

Isztambuli beszélgetés Györgyi Özoğuz üzletasszonnyal

— *Hogyan került Isztambulba?*

A Tricotex Külkereskedelmi Vállalatnál dolgoztam. Importtal foglalkoztam s a világ minden tájáról vásároltam textíliát, de törökországi kereskedőkkel nem voltam hajlandó együttműködni. Állítom: senkinek nem volt annyi előítélete Törökországgal szemben, mint nekem. Az akkori vezetőm megfenyegetett, hogy az állásommal játszom, ha nem jövök ki Törökországba. Ez Isztambulba kerülésem rövid története.

— *Tartós kiküldetésre ment vagy csak egy-egy üzletkötés céljából?*

Nem. Törökországból a férjem gyára küldött ajánlatot Magyarországra, amely az egyik megrendelőnek nagyon megtetszett, és ezért ki kellett utaznom Törökországba. Így ismerkedtem meg a férjemmel.

— *A sztereotípiák miatt nem szerette a törököket vagy valamilyen konkrét kellemetlen tapasztalata volt?*

A két országot véleményem szerint be kellene mutatni egymásnak. Ebből a szempontból egy kicsit Törökország is hibás. A magyar emberek hallomásos alapján képzelik el a mai Törökországot. Azok pedig ideutaznak, azok csak a Laleli környékét látják, az orientális közeget érzékelik, holott ebben a tízmillió városban ez az egyetlen ilyen negyed, amelynek lényegében semmi köze a modern Törökországhoz. Felületes benyomások alapján úgy tűnik, hogy a nagyvárosban a nők nem dolgoznak, ami nem igaz. Elégé fals kép alakult ki az országról, és sajnos ez a kép él sok magyarban és ez élt bennem is. Azt hittem, ha kijövök ide vagy beteg leszek, vagy elrabolnak. Félttem idejönni. Magyarországon kezdtem el tanulni a nyelvet egy turkológus lánytól, Horváth Judittól, aki a Magyar Rádió török adásánál dolgozott. A második török tanárom pedig Kollár János volt, aki jelenleg a Magyar Nagykövetség tanácsosa Ankarában. A feleségével együtt közeli barátom lett. Neki köszönhetem, hogy ilyen jól beszélek törökül. Aztán kijöttem ide és férjhez mentem.

— *Mi úgy tudjuk a török férfiakról, hogy szeretik az asszonyokra „bezárni az ajtót”. Ön pedig úgy tűnik pezsgő életet él üzletasszony. Férje „európai” módon gondolkodik?*

Én azt hiszem, hogy minden országban — mindegy, hogy keleti vagy nyugati — az a lényeg, hogy az ember a megfelelő szinten találja meg a kapcsolatát, a párját. Nekem szerencsém volt. Két különböző ország polgáraiént családjaink azonos kulturáltságúak. A kérdés csak az volt, hogy otthon maradok-e gyermekemet nevelni, mint ahogy az odahaza általában szokás volt. A 20. század végén azonban ebben a kultúrkörben minden nő dolgozik, kivétel persze, ha kifejezetten otthon akar maradni.

— *A gyermekét töröknek vagy magyarnak neveli?*

Az én fiam török kisfiú. Töröknek neveltem, akinek török állampolgárnak kell éreznie magát, minden zavaró hatás nélkül. Tudomásul kell vennie, hogy magyar édesanyja van, ezért tökéletesen kell beszélnie magyarul, meg kell tanulnia a magyar irodalmat és történelmet, ahogyan azt egy átlagos magyar gyermek tudja. Azért nevelem töröknek gyermekemet, mert az én korosztályom sajnos az internacionalizmus szellemében nőtt fel, és én csak az édesanyámtól és az édesapámtól láttam azt, hogy mennyire szeretik hazájukat, miközben ez akkor negatív dolognak számított, tanáraink ugyanis arra neveltek bennünket, hogy ezt elítéljük. Ezzel szemben amikor egy török a hazájáról beszél, azért mindenét odaadná.

Bele van nevelve a haza szeretete, a haza támogatása és a haza tisztelete. Ezeket csak az érzi igazán, aki együtt él velük. Amikor Tansu Çiller volt hatalmon, egy kampány keretében pénzt gyűjtött a haza javára. Ekkor a szegény emberek is mindenüket odaadták. Nálunk magyaroknál elsődleges, hogy a dolgainkhoz mit szól a Nyugat; Törökországban ez nem szempont. Törökországnak Európában a legátútóbb, háborúban edzett hadserege van, amelyben fontos és lényeges a haza szeretete. Azért, hogy gyermekem ezt a boldogságot megélhesse, ezért én bárkivel szembeszállok, akár édesanyámmal is. A mi magyarországi kulturális örök fantasztikus színvonalú. Amit nem lehet elvitatni a kommunista időktől, az a kemény általános műveltség megkövetelése. Ami nálunk otthon természetes volt, az itt viszont nagyon hiányzik. A gyermekeinknek operakultúrát, világtörténelmet, világművészetet, világépítészetet tanítanak már az általános iskolában, tanítják a Koránt, a zsidó és a keresztény vallást. Ugyanakkor ha elmegyek az Egyesült Államokba, ott egy amerikai gyermek mindezt nem tudja. Barátaim londoni jó iskolákba járó gyermekeinél is hasonló a helyzet.

— *Nem szeretnék Önnel vitatkozni, de ez nem a kommunizmus érdeme. Magyarországon mindig nagyon fontos volt az iskola, ami kezdődött a bencésekkel és a piaristákkal. A pedagógus gyakorlatot a kommunizmus alatt nem lehetett „szétnem”. Az igazán nagy tudósaink, Nobel-díjasaink is a két világháború között kerültek Nyugatra.*

Az új generációk is, akik a kommunizmus alatt nőttek fel és tanultak, tovább tudták vinni ezt a kulturális erőt. Tehát ebből a szempontból meg tudjuk állni a helyünket. Az én egyetemi évfolyamtársaim a magyar kormány tagjai, a legnagyobb bankok vezetői, ha akarnak külföldön érvényesülhetnek, tehát tökéletes képzést kaptunk. Én nagyon büszke vagyok arra, hogy ha leülök bárkivel tárgyalni — legyen az akár a gazdasági élet szempontjából vezető ország állampolgára — mindig tudok vele a saját szakmámban olyan dolgokról társalogni, amely annak a profi közgazdásznak is érdekes és figyelemfelkeltő. Én ezt szeretném a gyermekemnek is biztosítani, a török hazaszeretettel és büszkeséggel kiegészítve, hiszen a törökök az angolok és a spanyolok mellett a világ urai voltak. Ha ehhez a magyar kultúrát is meg tudom adni a fiamnak, akkor elégedett leszek.

— *Beszélne-e még a férje és a saját üzleteiről, vállalkozásairól.*

Ez az életem. A huszonnégy órából tizenkettőt dolgozom, négy órát vagyok a fiammal. A textilvilágban azt tapasztaltam, ha valaki nem a férjével dolgozik együtt, akkor előbb-utóbb a barátjával fog. Ez egy olyan világ, hogy a férj vagy együtt-dolgozik a feleséggel, és akkor együtt is marad, vagy nem dolgoznak együtt és együtt sem maradnak. A textilszakmába nem lehet rendszert vinni. Főleg amerikai és angliai exportra, nagy cégek megrendelése alapján gyártunk női hálórúháztat és fehérneműt. Ha például Londonban az Oxford streeten végigsétál, a mi áruinkat is láthatja a kirakatokban. Ez nagy büszkeséggel tölt el, hogy a nagy áruházakban a világcégek termékei mellett a mieink is ott vannak. Vagy például a New York-i Macys áruházban is megtalálhatók női fehérneműink, csodálatosan hímezett hálóingeink. De nagyon szeretjük magyarországi cégünket, az Almatex Kft.-t is.

— *Miért éppen Almatex Kft.?*

A férjem is és én is nagyon szeretjük a Beatles együttest, az ő lemezkiadójuk Apple elnevezése után kapta cégünk a nevét.

(Folytatás a 10. oldalon!)

(Folytatás a 9. oldalról!)

Amikor megalapítottuk, alig volt még Magyarországon vegyesvállalat. Cégünk egészen a demokratikus választásokig nagyon jól működött, nagy forgalma volt. Amikor azonban megnyiták a határokat és Magyarországra elkezdett beáramolni az illegális, olcsó áru, ez a legálisan importáló cégeket tönkre tette. Be akartuk zárni a céget, de amikor Süleyman Demirel köztársasági elnök először jött Magyarországra és bemutattak neki mint egy magyar vegyesvállalat cégtulajdonosát, említést tettem arról, hogy be akarjuk zárni az első török vegyesvállalatot. Akkor ő azt mondta, hogy ez nem engedhető meg. Egy országban az első vegyesvállalat nem első-sorban csak a török vagy a magyar tulajdonosé, hanem a két ország kereskedelmi kapcsolatainak alapköve. A korábbi időszak lezárult, cégünk új lélegzetet vett. A férjem a köztársasági elnök szavait egyébként olyan komolyan vette, hogy még kb. négy évig finanszírozta a nem jól működő céget csak azért, hogy bevárja azt az időpontot, amíg újra profitálni fog. Ez mintegy két éve következett be, azóta jól működik, a Magyar Szabadalmi Hivatalnál a márkanév is bejegyzés előtt áll, „Ultra” néven. A cég neve továbbra is Almatex marad.

— *Láthatóan kötődik Magyarországhoz. Erol Deran kanun művész budapesti koncertjének szponzorálása is ezt mutatja. Beszélne-e szponzori tevékenységükről?*

A mi cégünket 1989-ben alapítottuk, ebben az évben lesz tíz éves az első magyar-török vegyes vállalat. Azóta minden török-magyar kulturális együttműködésben részt veszünk. Koncerteket rendezünk, kiadványokat jelentetünk meg.

— *Hiányzik-e valami az Ön életéből?*

Igen. Hiányzik a magyar beszéd. Kéves lehetőség van a magyar honfitársakkal való találkozásra. Hiányzik például a magyar konyha. Arra büszke vagyok, hogy a barátaimat nem vesztettem el. Ha Magyarországra hazaérek, csak felveszem a telefont és találkozunk. A magyar újságok már megtalálhatók az internet-hálózaton, így nyomon tudom követni a világ eseményeit. Itt csak a Duna Televíziót lehet fogni. Nekem nagyon fontos, hogy magyar nyelven halljam a világ híreit, illetve a Magyarországon történt eseményeket. Fontos lenne, hogy e tekintetben a Duna Televízió adásai nagyobb figyelmet fordítsanak Magyarországon élő állampolgáraira.

— *Van valamilyen hobbija?*

Sportolok, hogy nyugodtan ehessek. Kedvenc sportom a lovaglás, szeretem ennek környezetét és a kapcsolódó klubéletet. Műlovaglóként szeretnék a jövőben versenyezni is elindulni. Terveim között szerepel, hogy megtanuljak spanyolul is.

F. Tóth Tibor

Kitüntetett tagtársaink

Székesfehérvár Megyei Jogú Város Önkormányzatának Közgyűlése a városért végzett kiemelkedő turkológiai tevékenysége elismeréseként a Székesfehérvárért emlékérmel adományozta *Adorján Imrének*. A indokolásból:

„Adorján Imre 1964 óta polgára városunknak. 1970-től foglalkozik nemcsak a török nyelvvel és kultúrával, hanem a magyar-török gazdasági és kulturális kapcsolatok fejlesztésével is. A hetvenes évek elején kezdetben egy egyházi hetilap sorozatában számolt be Kis-Ázsiának a korai kereszténységgel kapcsolatos emlékhelyeiről, majd mint a magyar képzőművészek szövetsége folyóiratának, a Művészetnek, külső munkatársa 1975–1985. között jelentek meg cikkei, amelyek a hazánkban kevésbé ismert szeldzsuk-török kultúrát ismertették.

Városunkban is fáradszóról foglalkozott a török kultúra megismertetésével, népszerűsítésével. Az 1980-as években írása nyomán sor került a Bikács Kán báb-játék ősbemutatójára, a Palotavárosban kialakított Néprajzi Park részére megtervezte a maradékaiban ma is látható életfa szobrot, melyet helyi fafaragók meg is való-sítottak. A nemez jurta és berendezése tervezésében, szerkesztésében is tanács-adóként vett részt.

Városunk mindkét néptánc együttesének önzetlen segítségét nyújtott a török táncegyüttesekkel a kapcsolat felvételében.

1998-ban két könyvecskéjét adta ki a Fejér Megyei Pedagógiai Szolgáltató Intézet, ebben az évben várhatóan még két műve jelenik meg. Mindegyik a török és az iszlám kultúra ismertetését szolgálja.

Két ízben jelent meg tanulmánya törökországi folyóiratokban a szerző rövid életrajzával, s így olvashattak városunkról is.

Mint az egykori Vetőmag Vállalat igazgatóhelyettese, a magyar-török mezőgazdasági vegyes bizottság delegációjának volt Ankarába kiutazó tagja, ő készítette elő a Törökországba irányuló első több ezer tonnás martonvásári búzavetőmag exportot, számos törökországi vetőmag export üzlet megkötésében vett részt. 1990-ben a török állami gabonatrószát saját tanácsadójaként fogadta.”

Kunkovác László néprajzkutató-fotóművész *A magyar pásztorkultúra és keleti párhuzamai* című fényképes-frásos beadványával vett részt a Magyar Művészeti Akadémia által meghirdetett, a magyar államiság millenniumát köszöntő alkotóművészeti pályázatán. Munkásságával magas elismerést érdemelt ki: elnyerte a Magyar Művészeti Akadémia Arany Oklevelét, amelyet augusztus 20. alkalmából nyújtottak át.

Tagtársunk néprajzi, kultúrtörténeti témájú fotókiállításai a műfaj tényszerű közlésmódjával jól szolgálják a távol-keleti népek alaposabb megismerését. A belső-ázsiai, egykori nomád népek szobrászművészetét bemutató *Őstörök kömberek* című kollekciója nemrég érkezett haza Szófiából, ahol a Magyar Kulturális Intézetben állították ki. A fényképgyűjtemény most Erdélybe utazik tovább, ahol egy esztendőn keresztül több városban mutatják be. Egy másik, *A Magyar halászhalk, magyar pásztorkok* 100 fotóból álló Kunkovác-kollekció ez év őszén Pekingben vett részt a magyar kulturális napok rendezvénysorozatán.

A kiállítás anyaga egy évig maradt Kínában, ahol több városban is bemutatják.

Szilágyi Mihály helytörténésznek Szekszárd város történetét feldolgozó kiemelkedő tudományos munkájáért és jelentős, közösségteremtő tevékenységéért Szekszárd Megyei Jogú Város Közgyűlése a Pro Urbe Szekszárd Emlékplakettet adományozta.

Az indokolásból: „Fő hivatásán kívül mély elhivatottsággal és küldetésstudattal szolgálja Szekszárd várost a több mint harminc éves tudományos, helytörténeti, közéleti, közösségteremtő tevékenységével: 1960 óta a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, 1980 óta az Orvostörténeti Társaság és a Magyar Történelmi Társulat tagja. Alapító tagja és 10 éve fáradszóról vezetője a 30 éves Szekszárdi Város-történeti Klubnak, első elnöke a Tolna Megyei Honismereti Egyesületnek, 1987 óta a Magyar Eszperantó Szövetség Tolna megyei bizottságának elnöke, az országosan egyedülálló szekszárdi eszperantó kiállítás létrehozója, a Milcentenáriumi Emlék-érem kitüntetője. A rendkívüli mélységű és precíz kutatómunka eredményeként magyar-német-eszperantó nyelven magas színvonalú tanulmányok és művek sora kerül ki keze alól, melyek száma mára meghaladja a 120-at. A Tolna megyére és Szekszárd városára vonatkozó ismereteket számos területen gazdagító írásai a világ majdnem minden részébe eljutnak. Kiemelkedő művei: a Rotterdami Eszperantó Világkongresszuson 10 évvel ezelőtt bemutatott, a szekszárdi nyomdaiparról szóló első kétnyelvű könyve (Paulo Lengyel eszperantista nyomdász, újságíró, akadémikus), illetve a Szekszárd város történetét, a Tolna megyei zsidóság történetét, a Tolna megye település-történetét, a Tolna megye törökkori történetét, a Tolna megye kereskedelmét bemutató művek. Eddigi életművének koronája a grabóci szerb ortodox kolostor 400 éves történetét bemutató egyedülálló mű, mely 1999-ben első díjas a megyei helytörténeti pályázaton.”

Tagtársainknak szívből gratulálunk! A szerkesztőség.

A török árnyékszínház: a karagöz

Karagöz, azaz Feketeszem a török árnyjáték vagy árnyékszínház hőse. Tanulatlan, de tele természetes humorérzéssel és ésszel mindig túljár előkelő barátja, Hacıvad eszén, aki nem méltó ellenfele Karagöznek, műveltsége ellenére sem. Évszázadokig a *zull-i hayal*, képzeletbeli árnyék — ahogy az árnyjátékot a múltban nevezték — szórakoztatta a török közönséget. Az árnyjáték eredetére vonatkozóan több változat létezik, beleértve Jávát, Indiát, Spanyolországot, Portugáliát és Egyiptomot. Többen úgy gondolják, hogy a játékot először I. Szelim szultánnak (1515—1520) adták elő Egyiptomban, miután legyőzte a mamelukokat.

A 17. századi török utazó, Evlija Cselebi szerint azonban az oszmán palotában először I. Bayezid uralkodása (1389—1402) alatt került bemutatásra. Bizonyos, hogy a 17—19. század között az árnyjátékot széles körben mutatták be nagyobb közönségnek és magánházakban egyaránt, különösen ramazán hónapban, amikor éjjelente tartották az előadásokat a kávéházakban (kivéve ramazán 27. éjszakáját, amely a muszlimok számára az év legszentebb éjszakája). A legenda Karagöz figuráját valós személynek tulajdonítja, aki Orhán uralkodása idején élt (1324—1360).

A történet szerint egy mecset épült az akkori oszmán fővárosban, Burszában, és a munkások között volt Karagöz és Hacıvad is, akik humoros szavaltásaikkal elvonták a figyelmet a munkától. Ennek eredményeként a mecset építése tovább tartott, mint kellett volna, és amikor a dühös szultán halott a tréfálkozásokról, mindkettőjüket kivégeztette. De a komédiás páros annyira hiányzott a városlakóknak, hogy egy *Şeyh Küşteri* nevű ember tevéből elkészítette hasonmásukat, és elkezdett bábelőadásokat tartani. Karagözök lassan az utca átlagemberét kezdték megtestesíteni, aki nyílt és őszinte. Karagöz frásztudatlan, általában munkanélküli, és pénzt ígérő manipulációkba fog, amelyek soha nem működnek. Kíváncsi, tapintatlan, álnok, és hajlamos a trágár beszédre. Mint európai kollégája, Punch, a paprikajancsi, gyakran folyamodik erőszakhoz, megveri Hacıvadot és a játék más szereplőit.

Az árnyjáték bábjai színesek és áttetszők, csuklós végtagokkal. Egy színpad mögötti lámpa fénye körvonalait egy muszlinfüggönyre vetíti, amely körül egy virágos anyagból készült keret van. A függöny neve *ayna* (tükör), a fény pedig *şem'a* (gyertya). Ez utóbbi egy olajlámpásból áll gypotkánóccal vagy madzaggal, amely méhviaszba van áztatva. A bábok tevé- vagy bivalybőrből készülnek, melyet addig vékonyítanak, míg áttetszők nem lesznek. A bőrt egy speciális késsel a kívánt formára vágják, és növényi festékekkel befestik. A csuklókat belből készült fonállal fűzik össze, tűvel készített perforációk mentén. Néhány bábnak sok csuklója van és általában 35—40 cm magasak.

A Karagöz darabok négy részből állnak: *mukaddime*, *mu-havere*, *fasıl* és *bitiş*. A *mukaddime* vagy bevezetés mindig Hacıvad belépésével kezdődik, a bábu a csörgődob ritmusára mozog. Egy *semai* néven ismert dalt énekel, amely minden előadáson más. Egy ima elmondása után kijelenti, hogy egy barátját keresi és hangosan hívja Karagözt a színpadra egy beszéddel, amely mindig így végződik: „*Oh, a mulatság kedvéért.*” Karagöz bejön a másik oldalon és a történet elkezdődik. A játék bizonyos részén mindig van verekedés is.

A jelenetek további szereplői: az iszákos *Tuzsuz Deli Bekir*, egy borosüveggel; a hosszú nyakú *Uzun Efe*, a pipás *Kanbur Tiryaki*; *Altı Karış Beberuhi* a külön törpe; a fél-

kegyelmű *Denyo*; a tékozló *Civan*, végül *Nigar*, aki azzal tölti az idejét, hogy férfiakat üldöz.

Alkalmanként szereplők lehetnek még *táncosok*, *dzsinek*, *boszorkányok* és *szörnyek*, csakúgy, mint névtelen szereplők, mint pl. *arab édességárús* vagy *koldus*, aki nem tud törökül; *egy fekete szolgálólány*; *egy cserkesz szolgálólány*; *egy albán őrszem*, aki hangos és szemtelen; *egy görög*, aki általában orvos; *egy örmény*, aki inas vagy pénzváltó; *egy zsidó*, aki aranyműves vagy ócskavas-kereskedő; *egy láz*, aki csónakos és *egy perzsa*, aki verseket szaval azeri akcentussal.

Csak egy bábjátékos van, neve hol karagözcü, hol meg hayali vagy hayalbaz, akit egy tanonc segít; ő kezeli a függönyt és a megjelenés sorrendjébe állítja a bábokat.

A tanonc a mesterétől tanulja a fortélyokat és végül önállósítja magát. Régen a tanoncot a *sandikkar* (*sandik*: láda) segítette, aki felelős volt a felszerelést tartalmazó ládáért.

A dalokat a csapat egy másik tagja énekelte, a *yardak*, csörgődobon pedig a *dairezen* játszott. A mozi és a rádió megjelenése előtt a Karagöz volt a legnépszerűbb szórakozási forma Törökországban. Bár ma már ez nem így van, de még mindig játsszák (a sikamlós tréfák nélkül) többnyire gyerek közönség előtt. Mindazonáltal egy Nemzetközi Báb és Árnyjáték Fesztiválon nemrégiben azt hangsúlyozták, hogy a Karagöz és Hacıvad jelenetek minden életkorú embert érdekelhetnek.

A tanulság vagy *bitiş* rövid, és Karagöz és Hacıvad közti vitából áll, melynek végén az utóbbi felkiált: „*Leszakítottad a függönyt, tönkretetted!*”, amire Karagöz így válaszol: „*Bűnbocsánatért esedezem.*”.

A Newspot 1998. évi 8. számából fordította:
Sz milkó Gabriella

A HABSBURG BIRODALOM TÖRÖKKÉPE

Európa és az oszmánok évszázados konfrontációjának következménye a törökkép kialakulása. A Habsburg Birodalom tartományai közül — elsősorban földrajzi helyzetükből adódóan — az osztrák örökös tartományok voltak leginkább kitéve a török támadás veszélyének, így érthető, hogy a német nyelvterület lakóinak törökképe elsőként Stájerország, Karintia és Krajna tartományokban kezdett körvonalazódni. Mivel a Habsburg Birodalom egyéb területei készen adaptáltak a közvetlen fenyegetettség árnyékában élők elképzeléseit a törökről, ezért az elkövetkezőkben csupán az említett három tartomány törökképének bemutatására szorítkozunk.

Már a vizsgálódás kezdetén felvetődik a kérdés, hogy vajon feltétlenül szükséges-e az ellenséggel való közvetlen találkozás egy ellenségkép megalkotásához, vagy pedig elegendő, ha annak híre eljut az érintett terület lakóihoz? Vajon mikorra datálható az a bizonyos „első találkozás” az osztrák örökös tartományok lakói esetében? A törökök betöréseit megörökítő történetírók (Valvasor, Unrest, Santonio, Dlugos) adatai más forrásokkal összevetve sokszor megbízhatatlannak bizonyulnak. Így fordulhatott elő, hogy közülük néhányan azt állították, hogy a törökök már a nikápolyi csata után betörték volna Stájerország területére. Habár az említett ütközetben osztrák lovagok is részt vettek, ma már tudjuk, hogy az első török portyák 1408 és 1426 között jutottak el a Habsburg Birodalom keleti határáig. Az első konkrét betörésre 1469-ben került sor, majd egészen 1483-ig sorozatosan követették egymást a rablóportyák. Ezeknek állít emléket egy, a grazi dómban található freskó, amelynek felirata szerint a korabeli emberek számára a törökök betörései a sáskajárás és a pestis mellett az isteni csapások egyikét képezték. Ugyancsak az említett események hatására látott napvilágot 1488-ban Strassbourgbán a híres asztrológus, Johannes Lichtenberger „*Pronosticatio*” című műve. A szerző az Oszmán Birodalom történetének rövid áttekintése után fogalmazza meg a jóslatot, miszerint az oszmánok a kereszténység csaknem minden államát meg fogják hódítani, egészen a Szent Római Birodalom szívéig, Kölnig nyomolnak feltartóztatatlannul előre, ahol végre sikerül majd megállítani őket. Mit érezhetett a Habsburg Birodalom magát eddig biztonságban érző lakója, amikor a fenti jóslat sorait olvasta? Minden valószínűség szerint sokan ismerték annak tartalmát, hiszen a Luther bevezetőjével 1527-ben kiadott német fordítás nagy példányszámban kelt el.

E bevezető sorok bizonyos mértékig már sok mindent elárulnak a törökökről elterjedt elképzelésekről. De vizsgáljuk meg közelebbről is a törökkép jellemzőit!

Már a részletes bemutatás elején fel kell hívni a figyelmet arra, hogy a keresztény Európa nem az oszmánokról formálta meg első törökképét. Ennek gyökerei a 11. századba nyúlnak vissza. II. Orbán pápa 1095-ben, a clermonti zsinaton kereszties hadjáratra szólította fel Európa uralkodóit. Beszédében a következő szavakkal jellemezte a Szentföldet megszállva tartó szeldzsuk törököket: „*a keresztények közül sokakat lemészároltak, foglyul ejtettek, megrongálták a templomokat, és az országot a földdel tették egyenlővé*”. E zsinaton az arabokat és a törököket együttesen illették a „kereszténység ősellensége” jelzővel. Mégsem tehetünk egyenlőségjelet a két különböző nép által megtestesített ellenségkép közé, már csak megjelenésük időpontját illetően sem. A mórokat ugyanis az Ibériai-félsziget meghódítása óta így jellemezték, a törökök esetében azonban erre mindeztől nem volt példa. Tehát „hivatalosan” az 1095-ös esztendő tkinthetjük a „Türkenbild” születésnapjának.

Az oszmánok és az osztrák örökös tartományok lakói közti konfrontáció állomásaira már utaltunk. Azt is említettük, hogy az első betörés 1469-ben történt. E tények szem előtt tartásával válaszolhatunk a fent feltett kérdésre, miszerint feltét-

lenül szükséges-e a közvetlen konfrontáció egy ellenségkép kialakulásához. A kérdés megválaszolásához Aeneas Silvius Piccolomini, a későbbi II. Pius pápa V. Miklós pápához intézett levele szolgálhat segítségül, amelyet 1453. július 12-én írt Grazból, Stájerország fővárosából: „*De miféle borzasztó hírt hoztak mostanában Konstantinápolyból? Remeg a kezem, amikor írok róla, elborzad a lelkem, és míg a méltatlankodás nem töri, hogy hallgassak, fájdalom nem hagy szólni. Szerencsétlen kereszténység! Itália, Németország, Franciaország, Hispánia virágzik, ugyanakkor engedjük — fájdalom! —, hogy a dicső Konstantinápoly városát elfoglalják az elpuhult törökök!*” Látszólag pontos értesülései vannak: „háromszori roham után elfoglalta, egész lakosságát kardélre hárnyta, a papokat válogatott kínzásokkal halálra gyötörte, nem tett különbséget sem nemek, sem életkor szerint, állítólag több mint negyvenezer lelket mészároltak le! A város, amely Nagy Konstantin óta több mint ezerszáz évig állt fenn, és még soha nem került hitetlenek kezére, ebben a szerencsétlen esztendőben vált a mocskos törökök pusztításának áldozatává! [...] Mohamed itt uralkodik már köztünk, a török már a nyakunkon ül; már bezárult előttünk a Fekete-tenger, a Don megközelíthetetlené vált; az oláhok már ráfanyalodtak, hogy a törököknek szolgáljanak. Onnan aztán a magyarok közé, onnan pedig a németek közé hatol majd be a török kardja.” E sorok bizonyítják, hogy az örökös tartományokban élők a híráramlás különböző csatornáin révén már az 1469-es betörés előtt is viszonylag „pontos” információval rendelkeztek a rettegett törökökről. A szerző reméli, hogy „hamarosán bekövetkezik, hogy a török megbánja zabolátlanságát, a keresztény hit pedig megdicsőül.” Ez a vágy azonban csak a felszabadító háború lezárulásával válik valósággá.

Előjáróban el kell mondanunk, hogy a „kereszténység ősellenségéről” egységes kép sohasem létezett. Ezt látszik alátámasztani az indogermán „ghostis” = idegen szó kétféle értelmezése. A mondanivaló tartalmától függően használták a „vendég”, illetve az „ellenség” megjelölésére. Ez elsősorban azzal magyarázható, hogy mindig az adott szituáció és az idegennel találkozó közösség tulajdonságai döntik el, hogy az adott nép pozitív vagy negatív megítélést nyer. E kétféle értelmezés általában együttesen van jelen, de a kontextus függvényében az egyik jellemző mindig hangsúlyozottabban érvényesül. Ez a kettősség elve lesz a törökökről kialakult elképzelések alapvető jellemvonása, amit a sztereotipizálás és európaizálás fogalmakkal juttathatunk leginkább kifejezésre. A 17. század második feléig egyértelműen a negatív konnotáció lesz a meghatározó. A grazi dóm freskójának a felirata is arról tanúskodik, hogy a törökök jelenlétét egyértelműen büntetésnek tartották, amelyet Isten küldött a bűnös népre. Lichtenberger pedig említett művében a veszedelmes jóslat mellett azzal fenyegeti a Habsburg Birodalom fejedelmeit, hogy a császárral szembeni további engedetlenségük a törökök újabb támadását vonhatja maga után. Tehát mindkét esetben a töröktől való félelemben rejlő lehetőségeket kihasználva próbálták meg az első esetben a hívők tömegeit, a Lichtenberger művében pedig a fejedelmeket pozitív, az egyház, valamint a császári hatalom érdekeinek megfelelő irányba befolyásolni. A befolyásolás fogalma pedig már a propaganda világába vezet el bennünket, amely a röpiratokban felvonultatott negatív sztereotípiák segítségével kísérelte meg a kívánt hatást elérni. A törökkép tehát a császári propaganda termékének tekinthető.

Ne felejtjük el azt sem, hogy a törökök a távoli Kelet titokzatos világából érkeztek, ahol a Habsburgok alpesi tartományaiból csak kevesen fordultak meg személyesen. Emellett az Oszmán Birodalom gyors felemelkedése az európaiak számára megmagyarázhatatlannak és ezzel egyidejűleg rémisztőnek tűnt. Lázasan keresték a török sikerek okát és így

teljesen természetesnek tekinthető, hogy a félelem mellett bizonyos fajta kíváncsiság is kialakult. Bármily elismerően nyilatkozik némely szerző az Oszmán Birodalom felépítéséről, működéséről, a muszlim vallásról, korántsem ezek a pozitív benyomások határozták meg a törökkép jellemzőit.

A császári propaganda célkitűzéseinek megfelelően a „kereszténység ősellenségét” meglehetősen egyoldalúan kegyetlennek, vérszomjasnak, zsarnokinak és ördöginek jellemezték. A „Türkenbild” e konstans jellegét tükrözi egy 17. századi krónika, amely az oszmánok 1480. évi betöréséről tudósít: „Az 1480. év augusztus 7-én a törökök titokban és álnok módon betörték az országba és egész Stájerországot kíméletlenül végigpusztították, Isten házaít és a templomokat felgyújtották, a keresztet kihajították, lábbal taposták, a papokat megégették, a szentképeket megrongálták, senkit sem kímélve sok férfit, nőt és gyermeket láncra verve elhurcoltak.” Ha e sorokat összehasonlítjuk II. Orbán pápa szavaival, illetve Aeneas Silvius Piccolomini levelével, akkor egyértelműen kiderül, hogy mindhárom esetben ugyanaz a kép tárul elénk. Tehát a 17. század 80-as éveig e negatív sztereotípiák ellenálltak mindenféle változásnak.

A népi kultúra alkotásai közül mondák és legendák őrzik a törökök emlékét. Talán ezekben tükröződik leginkább vissza a császári propaganda által megrajzolt, és a rőpiratok útján terjesztett negatív sztereotípiákkal övezett törökkép. Ennek vizuális megjelenítésére szolgálnak az Ausztria-szerte ma is látható fogadalmi képek és útszéli szentképes fák ábrázolásai, amelyeken a mondák elbeszéléseihez hasonlóan gyakran fegyvert fognak a törökök ellen és el is üzik őket. Számos ábrázoláson a törökök csecsemőket nyársalnak fel lándzsákra, gyermeket hasítanak ketté. Carl Vocelka véleménye szerint nem csupán a katonák kegyetlenkedéseiről van szó, hanem a keresztény ikonográfia hatásáról, ugyanis e képek meglehetősen hasonlítanak a betlehemi gyermekgyilkosságra. Ugyancsak toposznak tekinthető a szultánról és a törökökről alkotott ellenségkép átvitele Krisztus szenvedéseinek történetére, amelynek megjelenítése során Pontius Pilatus gyakran törökként ábrázolják. Igen gyakori, hogy a törököket az ördöggel azonosítják, vagy pedig annak szövetségeseiként jelenítik meg. A katolikus egyház érvelésében mindez úgy jelentkezik, hogy a keresztényeknek össze kell fogniuk a közös „ősellenség” legyőzése érdekében, hiszen ha leverik a törököt, akkor az egyben szövetségeseinek, az ördögnek a vereségét is jelenti majd. A „törökimák” mondása, „törökharangok” kongatása, valamint a védőszentek rendkívül magas száma szintén a népnek az oszmánoktól való félelmét mutatják. Mivel az iszlám nem ismeri a szentháromság tanát, ezért ellenreakcióként pontosan ezt ápolták igazán. Ennek emlékét őrizi Ausztriában számos búcsújárási hely, amelyeket a szentháromságnak szenteltek. Jellemző a tárgyalt időszakra a különböző metaforák alkalmazása is. 1683-ig a Habsburg uralkodót mindig a gyenge Germánia alakja jelenítette meg, szembeállítva a török szultán személyével. A felszabadító háború hatására bekövetkező változást érzékelteti az a tény is, hogy az 1683 és 1699 között zajló eseményeket a sas és a véres kutya küzdelmeként ábrázolják. Tehát a gyenge Germánia helyére a győzelmi sas kerül.

Mindez már előrejelíti azt a több komponensből álló folyamatot, amely a császári csapatok győzelmei következtében egy új minőség születését eredményezi nemcsak a politikai viszonyok terén, hanem az emberi kultúra vonatkozásában is. E folyamatnak csak részét képezi a 17. század 80-as éveig konstans jellemzőkkel bíró törökkép megváltozása. Időbe tellett, míg a Habsburgok le tudták küzdeni kisebbségi érzésüket és belátták, hogy némi külső segítséggel már ők váltak a török számára veszélyes ellenfélle. 1686-ig még feltűnik néhol a „régii törökkép”, de ezzel egyidejűleg megjelennek a gúnydalok is, és a legyőzött török képe állandóslal az ábrázolásokon. Tehát 1686-tól a török legyőzhetővé, az 1699. évi karlócai békével pedig legyőzötté válik. A „fenevad török” ezután már nem a „kereszténység ősellensége” többé,

hanem az európai államrendszer részévé válik, amellyel számolni kell az európai hatalmi egyensúly fenntartásában.

A változás folyamata térben pontosan ellentétesen zajlik a kialakulásával. A Habsburg Birodalom lakóinak törökképe az osztrák örökös tartományokban alakult ki, ahonnan azt az északabbra fekvő területek „készen” vették át. Ezzel ellentétben a törökkép megváltozása nem a közvetlenül veszélyeztetett területeken indult, hanem a távoli Angliában és Franciaországban. Azonban e tartalmi átvételkedés ezekben az országokban sem olyan gyorsan zajlott le. A kezdetét a 15. század második felére tehetjük, amikor is megindul a pápai állam vezette *respublica christiana* felbomlása, amellyel annak egységes szaracénképe is átalakul. A 16. századra a török kiűzésére irányuló kereszties hadjárat eszménye egyre inkább utópiává vált. A szétszakadozó *respublica christiana* helyén létrejövő territoriális államok már saját politikai célokat fogalmaztak meg, amely kifelé az önálló külpolitika gyakorlásában fejeződött ki. Így egyes államok félretéve a vallási különbségeket, politikai és gazdasági céljaik érdekében szerződésben rögzített diplomáciai és gazdasági kapcsolatba léptek az Oszmán Birodalommal. A diplomáciai kapcsolat felvételét mutatja az állandó követségek létesítése Isztambulban. Ezáltal a korábbi törökkép polarizálódik, ugyanis az egyes országok külpolitikai igényeiknek megfelelően külön törökképet alakítanak ki. E változás eredményeként az egykori „hostis naturalis” az európai államok partnerévé vált. Mindez csak rendkívül lassan, bizonyos időbeli késéssel gyűrűzik be északról haladva a Habsburg Birodalomba. Érdekes módon a változás jelei legutoljára az osztrák örökös tartományokban jelentkeznek. E folyamat irányát nagyon jól érzékelteti a kávéházak elterjedése Európában: 1650 Oxford, 1652 London, 1677 Hamburg. Bécsben csak Kara Musztafa sikertelen 1683. évi vállalkozása után, 1685-ben adnak ki császári privilégiumot a „keleti ital” árusítására.

A veszély eltűnésével az osztrák örökös tartományokban is egyre inkább felszínre kerülnek a törökkép eddig csak rejtetten jelenlévő, a propaganda negatív sztereotípiái által mindaddig háttérbe szorított elképzelések. Stájerország, Karintia és Krajna nemesei már korábban is nagy érdeklődést mutattak a törökök által képviselt „Kelet” iránt, ami a felszabadító háború vége felé egyre erőteljesebbé vált. Mindez leginkább a „Türkenmode”, vagyis a „törökdivat” megjelenésében fejeződik ki. Ezzel ellentétben a népi kultúra törökképe még sokáig változatlan marad, csupán a félelem viszonylagos csökkenése figyelhető meg.

De mit is jelentett valójában a „törökdivat” jelentkezése? Az egykori „ősellenség” kultúrája iránti tudományos érdeklődés fokozódását mutatja Bécsben az első orientalistikai intézet megalapítása. Az udvari ünnepeken megjelennek a „türkisch” (török módon) öltözött emberek, a nemesi kastélyok falán egyre gyakoribbakká válnak a török kaftánba és turbánba öltöztetett nemesek portréi. A pincék mélyéről előkerülnek a török elleni háborúk során zsákmányolt használati tárgyak, török fegyverek, amelyek birtoklása immár státuszszimbólumnak számított. A 17. század végén indul igazán virágzásnak a „Türkenkopfstechen” mint a harci játékok egyik formája, amely során egy agyagból készült törökfej jelentette a résztvevő nemesek számára a célpontot. A török janicsárbanda mintájára ekkor jönnek létre a császári hadseregben a mai értelemben vett katonazenekarok, majd pedig a nagy zeneszerzők, Haydn, Mozart és Beethoven is írnak „a la turcha” műveket. A népi kultúrában a tartalmi átvételkedés első jeleit a törökfejek megjelenése mutatja a paraszti porták falán. Ezek a gonosz szellemeket voltak hivatottak elűzni, tehát itt is egy teljes tartalmi átvételkedésnek lehetünk tanúi, hiszen az egykori rettegett ellenség most őrző-védő funkciót töltött be.

A fent bemutatott folyamat bizonyítja, hogyan alakulhat át egy győztes háború hatására egy évszázadokon keresztül változatlan jellemzőkkel bíró ellenségkép.

Barbarics Zsuzsa

Thalia papja a „harc mezején”

A Terebess Kiadó egy-egy kötetének megjelenése minden esetben nagy érdeklődést vált ki. Így volt ez az 1848/49-es magyar forradalom és szabadságharc 150. évfordulója kapcsán kiadott Egressy Gábor Törökországi naplója. 1849—1850. című kötet esetében is. Egressy (Galambos) Gábort (1808—1866) kora legintelligensebb, legtanultabb színészének tartották, aki mindig rendkívül felkészülten lépett a színpadra. De kitűnően értett a kardforgatáshoz is. A szabadságharcban majdnem az egész Egressy család részt vett. Egressy Gábor, előbb népfelkelési- és kormánybiztosként Damjanich-csal, Kiss Ernővel önkénteseket toborozott Csongrád és Csanád megyében, hogy a fellázadt szerb határvidéken nyugalmat teremtsenek. Később zászlóaljparancsnokként több ütközetet nyert, majd részt vett Budavár ostromában is. Budavár bevételét után visszatért a Nemzeti Színházba. De amikor a cári csapatok átlépték a magyar határt, Petőfivel együtt Bem táborába, Erdélybe ment. A világhíres fegyverletétel hírére török földre lépett, és együtt sodródott a kossuthi emigrációval Vidinbe, Sumlába, majd Isztambulba. Naplójában — klasszikus irodalmi idézetekkel — a művész rendkívüli érzékenységgel számol be a szabadságharc vezetőinek meneküléséről, törökországi tartózkodásuk viszontagságairól, az emigráció belső ellentétéről, de a napi pletykákról is. Egressy Gábor naplójában 150 évvel ezelőtt az alábbiakat írta:

„Viddin: sept. 20. 1849.

Az is hallatszik, hogy Franciaország elzárta volna kapuit a magyar menekültek elől.

Ez már mégis égbekiáltó! ...

Ők, a forradalom apostolai ... ők magok dobják reánk a legelső követ? [...]

Viddin septemb. 21. 1849.

Bem már korábban is kijelentette barátai előtt, hogy ő a jelen conjuncturák között nem tétováz törökké lenni, azon indokból, mert a muszkával még egyszer az életben szemközt állhatnia más mód nincs; ezen lehetőségért pedig ő nem csak török, hanem ördög is lesz.

Részint az öreg hadvezér iránti ragaszkodásból, részint azon kilátásért, mikép ezen út a harcmezőre vezethetend: a főtisztek közül sokan elhatározzák Bemet követni a pogányság útján, miként követték őt a harci pályán.

És az öreg Bem, gúnyjára e keresztyén (?) Európának, látszatos ellenmondásban önmagával, ő, a szabadság harczosa, a sötétség és kényuraság elvének szolgálatába lép; ezen elvet képviselő állodalom vallását s nemzetiségét veszi fel, azért, hogy 'az ő jó barátaival, az oroszokkal', még egyszer szembe nézhessen, az az: egyetlen sugárért lengyel hazája feltámadása iránti reményének, mely reménye már már végkép elenyészett.

E szempontból fogva fel a dolgot: fölhívta földieit s bajtársait, hogy kövessék példáját. Felszólítása viszhangra talált a táborban, s néhány nap alatt az izlámra tért magyarok és lengyelek összes száma 300-ra nőtt.

A tábornoki ranguk közül hárman léptek át: Bem, Kmeti, Stein. A polgáriak közül Grimen kívül senki.

Kossuth — ki az áttérésnek határozott ellenzője s kárhóztatója volt, — közbe lépett, s Bem propagandáját ellenkezővel igyekezett a menekvők közvéleményében ellensúlyozni, s hatástalanná tenni.

Ez úgy fölött, Bem és Kossuth között, a legkeserűbb viszály, s ebből halálos gyűlölködés keletkezett.”

Egressy Gábor Kossuthot tisztelte, de nem szerette. Ebben szerepet játszott, hogy a kormányzó személyes konfliktusok miatt viszávonta tőle a kormánybiztosi megbízást és nem egyszer megvetően szólt a színészetről és a költészetéről. A színpadi beszéd mestere Kossuth retorikájáról az alábbiak szerint írt naplójában:

„Sumla, februar 8. 1850

A magyarság 9 órakor összegyűlt a nagy hán (korcsma) udvarán. Kossuth és Batthyány Kázmér megjelentek a hán erkélyén, melly az udvarra szolgál.

Kossuth szólt a néphez, s kifejté szónoklatának egész bűverejét. Ugy tetszett nekem, mintha ez ember saját politikai életének hatyudalát énekené.

Mesteri példánya volt ez előadás amaz antoniusi taktikának: miként érhetni szónoklati célzt a nélkül, hogy azt akarni láttatnánk; az az: miként lehet megszerettetni valamit, ellene beszélve; s gyűlöltetni, mellette beszélve.

Elmondta, hogy 'internálni' fognak bennünket, mi annyit tesz, hogy közölünk néhány embert a török birodalom belsejébe visznek, ugymint Kis-Ázsiának Kuttaya nevű városába, melly Sztambultól 56 órányira van. Az oda belzendő magyarok néhány hónapig onnan el nem távozhathatnak. Helyzetök egyébként csak annyiban változik, hogy bőkezűbb ellátásban részesülnek, mint az eddigi volt.

Néhány renegát hazánkfíát is beljebb küldik. Ezek Aleppo nevű városba vitetnek, melly Szýriában fekszik, Sztambultól 600 angol mértföldnyire.

A belzendőket (az internáltakat — A szerk.) meg nem nevezte; csupán azt jegyezte meg, hogy a névsorban olyan egyének is vannak, kik felől nem lehet érteni, mivel érdemelték meg, hogy oda jussanak. Ez észrevétel az ifju Balogra czélzott.

Továbbá, Ahmed effendi hivatalos értesítése nyomán, kijelenté, miszerint senki sem fogja ugyan a török földet elhagyhatni: azonban sorsunk eddigi bizonytalanságából mindnyájan kibontakozandunk; s hogy a fényes porta nagylelkűen elhatározza, miszerint a török állodalom földén a magyar emigratio minden tagja számára gond nélküli jövő biztosítását, és oly módon, hogy lakhelyét, pályáját, munkakörét e földön mindenki szabadon választhassa.

Most következett a szónoki stratagema.

Előre bocsátá, hogy ő senki cselekvésének irányt adni nem akar, hogy e részben tőle minden rábeszélési szándék távol van; hogy a léleknyugalmára nézve szükség, miszerint mindenki maga legyen mestere jó vagy balszerencsének; mindazáltal ... stb. stb.

A belzendőknek tíz nap alatt indulniok kell. Fölhívja tehát honfitársait, hogy magával kiki számot vetvén, minél előbb jelentse ki nála: együtt kíván-e maradni száműzendő testvéreivel, s kíván-e velök, mint eddig, úgy ezután is jóban roszban osztozni a közös ügyért, mellynek együtt voltak harczosi, vagy nem?

Asbóth és néhányan: 'éljen! együtt maradjunk mindnyájan, éljen! ...'

Kossuth és Batthyány Kázmér eltávoztak. Asbóth pedig ütötte a vasat míg meleg volt; lakásán az ív már el volt készítve, s nevék odairására szólította föl azokat, kik főnökeiket elhagyni nem akarták; megjegyezvén, hogy hasonló ívek Kossuth szállásán is lesznek kitéve.”

Egressy naplója nemcsak politikai emlékirat, hanem egyben kitűnő útirajz is. Az olvasó megismerheti a naplóból az Oszmán Birodalom vallási és társadalmi berendezkedését, a korabeli muzulmán életvitelt, a török otthont, a különböző népi szokásokat és a török nyelv sajátosságait.

A magyar történelemnek egy igen szomorú szakaszáról szóló emlékiratot olvasva, 150 évvel később is — Petőfi Sándor szavait kölcsönözve — lerészegíti szomjas lelkünket művészetének édes italával.

A naplóhoz csatolva, a kötet végén olvasható Steinert Ágota rövid monográfiája, amely „Gyakran nem érti emberét a kor...” címmel Egressy Gábor pályaképét mutatja be. Az érdekes írás Petőfi Sándor sokoldalú barátjáról, a színész, színészpédagógus, dramaturg, színikritikus, lapszerkesztő, költő, műfordító, kardforgató szabadságharcos Egressy Gáborról sok új információt tartalmaz.

✎ F. Tóth Tibor

A közép-ázsiai meszhet törökökről

Közép-Ázsia meglehetősen tarka etnikai képét a sztálini deportálások erősen megváltoztatták. 1944 novemberében a szovjet-török határon élő más mohamedán vallású népcsoportokkal, így kurdokkal, türkménekkkel, karakalpakokkal, azeriekkel és kemsili örményekkel együtt elrendelték a meszhet törökök Üzbegisztán és Kazakisztán sztyeppéire telepítését. Az ő esetükben nem a náccikkal való kollaborálás volt az ok, hanem „önnön biztonságuk érdekében” hurcolták el őket. A közel kétszázezer deportáltból már útközben igen sokan életüket veszítették (Brus-Milford, M. 1993. 158. szerint mintegy harmincezer fő).

A meszhet törökök történelméről kevés adatunk van. Kaukázusi törökök, akik az Oszmán Birodalomban az ahiszakai (ahalcıhei) pasa fennhatósága alatt éltek a mai Grúzia területén lévő meszheti régió Adigen, Aspidza, Ahalkalaki, Bogdanovka nevű településeiben.

Kálváriájuk a 18. században kezdődött, mikor is kettéosztották a tartományt: egyik felét az oroszok ellenőrizték, a másikat az oszmánok. 1829-től Ahiszka és vidéke teljes egészében cári fennhatóság alá került, s később is csak rövid időre sikerült újra török területté tenni. 1928-ban újabb sérelem érte őket. A török és a grúz iskolákat egyesítették, hivatalos nyelvként a grúzt kellett használniuk és családnévüket is meg kellett változtatniuk. Mindezek ellenére vagy talán éppen ezért, összetartozásuk tudata csak erősödött, a nagycsaládi kötelékek szorosabbá váltak, saját kultúrájukat, nyelvüket és szokásaikat megőrizték, szép példáját adva ezzel a passzív ellenállásnak. (Bekiroğlu, Nesib Namaz: 1992. 46.) Sztálin parancsa 1944. november 14-én érte el őket. Két óra alatt bevagonírozták a lakosságát úgy, hogy semmit sem vihetek magukkal, és senki sem tudta, merre tartanak a teher-vagonok. Először az Ural hegységbe vitték őket, majd Közép-Ázsiába. Saját becslésük szerint az út alatt tizenhétezer főt veszítettek, míg a háború végéig ez a szám huszonhétzere emelkedhetett (azaz a fent idézett angol szerző kissé eltúlozta a meszhet törökök veszteségét). Közép-Ázsiában tizenkét éven át katonai felügyelet alatt éltek, ellenőrzésük olyan szigorú volt, hogy a szomszéd faluba sem mehettek a parancsnokság engedélye nélkül. A 60-as években újra szétoszták őket, ekkor kerültek a most már véglegesnek tekinthető lakhelyeikre. Legtöbben Kazakisztánban, Dzszambul megyében telepedtek meg, bár ez is csupán feltételezés, hiszen lélekszámukról nincsenek megbízható adatok. A kazak-magyar kulturális kapcsolatok élénkítése során a figyelem központjába kerülő, a kazak-kirgiz határon fekvő Merki, járási szerepkörű város meszhet törökjeinek lélekszáma hozzávetőleg kettőezer. Általában elmondható, hogy a települések különböző pontjain laknak, de mégis egy-egy kisebb-nagyobb borkorban, megtartva a nagycsaládi köteléket. Az egyes városrészekben egész utcasorokat alkotnak, házaikat szorosan egymás mellé építik, olykor-olykor féltetővel összeeresztik; az így létrejött épületkomplexumok valóságos zárt udvarokat, belső kerteket fognak közre. Generációk élnek egymás mellett. A vérségi köteléken alapuló családszervezet adja a meg-

élhetés biztosítékát. Szorgalmas emberek, életmódjuk és lakáskörülményeik lényeges eltérést mutatnak a kazakokétól. Közülük kerülnek ki a környék építőmesterei és kereskedői. Ma már lehetőség szerint törökországi egyetemeken taníttatják gyermekeiket, abban a reményben, hogy az ott szerzett diplomával megtelepedhetnek ott, de a gyakorlatban Törökország többnyire csak az ígért földje marad számukra.

A Merkiben élő török diaszpóra a kisebbségi lét minden problémáját magán viseli. Egyfelől töröknek vallják magukat, hiszen származásukat tekintve azok. Történeti hagyományaik, nyelvük a kis-ázsiai törökökhöz kötik őket. Hazájuknak Grúziát tekintik, de mindent egybevéve: mai lakhelyükön végső soron gyökértelenek.

Házassági kapcsolataik révén igyekeznek megerősíteni az elvesztett hazával való kapcsolatot. Feleséget vagy Grúziából hoznak, vagy a helybéli török közösségből választanak. Elvéve fordul elő, hogy kazak származású párt válasszon a meszhet török fiatal, pedig a vallási endogámia szabályai szerint ezt megtehetné, hiszen a kazak is meg ő is iszlám vallású.

Utálnunk kell arra az el nem hanyagolható körülményre is, hogy a közép-ázsiai török (kazak) és a kaukázusi, illetőleg kis-ázsiai török kultúra lényegében azonos gyökerekből táplálkozik; hagyományaik, szokásrendszereik csak annyiban térnek el, amennyiben az eltérő ökológiai körülményeik megváltoztatták azokat. De talán ebben az összefüggésben kaphatunk magyarázatot a török-kazak „ellentét”-re. A török megtelepedett földművelő vagy kereskedő, a kazak viszont bizonyos tekintetben máig nagyállattartó nomád életmódot folytat. Tudatában olyan mélyen gyökerezik az életmódjából eredő kevélység, hogy a pusztá törvényein kívül aligha ismer el más törvényt, így inkább szemléltője, mintsem cselekvő részese a városi létforma megannyi furcsaságának. Nem elfogadja, csak eltűri a másságot. Ez a szemlélet olyan falat jelenthet a kazak-török etnikai kérdésekben, amelyet áttörni lehetetlen, lebontani pedig szükségtelen, mert az élet már megmutatta a megoldást. Nem együtt, csak egymás mellett élnek. A kazakok számára a török testvér, de nem édestestvér, az érintkezés pedig több nyelven történik.

Hivatalos ügyeik intézésére a közösség egy főt választ, aki képviseli őket és eljár a nevükben. A török diaszpóra a külső szemlélő számára úgy fest, mintha egy fajta szervezet lenne. A közösség vallási vezetője a molla; e tisztséget ottjártamkor, 1998 októberében Heiroy Kazim Azizoglu töltötte be. Egyéb, főként hivatalos ügyeik intézésével Temel İsa urat bízták meg, aki nagy igyekezettel teszi a dolgát. A közösség életébe csak rajtuk keresztül lehet betekinteni.

Meglehetősen zárt közösség tehát a meszhet törököké. Egymás között a török nyelvet használják, etnikus tudatuk Törökország felé húzza őket, míg az elvesztett haza utáni sóvárgás Grúziára irányítja figyelmüket. Megmaradásuknak aligha lehet más útja, mint az, hogy gyökeret vernek a „sorsadta” hazában és kultúrájukat őrizve megmaradnak meszhet-ahiska törököknek.

Bartha Júlia

Bachlava (török édesség)

Hozzávalók: 1 nagy vagy 2 kisebb rétestészta, 5 dkg vaj, 30-40 dkg dió (reszelt vagy durvára őrölt), 30-40 dkg cukor, 1 citrom leve, reszelt héja, 2 kanál méz, fahéj, mazsola, narancshéj, őrölt szegfűszeg, magasabb falú zománcos tepsí.

A tepsit kivajazzuk és egyenletesen elhelyezzük benne a rétestészta felét. A diót és a cukrot összekeverjük, fűszerezzük a fahéjjal és a szegfűszeggel, a mazsolát és a narancshéjat bele tesszük és rátesszük a rétestészta tetejére. A maradék olvasztott vajjal

meglocsoljuk és rátesszük a rétestészta másik felét, majd sütőben megsütjük.

Amíg sül, összekeverjük a mézet, a citromlét, a citrom reszelt héját és sűrű szirupot készítünk. A megsült tésztát a felszeletelés helyén kockákra jelöljük, és a szirupot egyenletesen rácsorgatjuk a tetejére. Visszatesszük a sütőbe és addig sütjük, amíg a rácsorgatott szirupból karamell bevonat képződik. Utána kivesszük a sütőből, egy napig állni hagyjuk és az előre bejelölt csíkoknál felszeleteljük, majd fogyasztható.

Visóczki Istvánné receptje

Oszmán-török kerámiák a Nemzeti Múzeumban

„Egy ismeretlen orientalista” címmel október 15-én nyílik meg a Nemzeti Múzeumban az a kiállítás, amely Zsolnay Miklós — a világhírű pécsi Zsolnay-család sarja — keleti kerámiagyűjteményének válogatott darabjait tárja fővárosunk közönsége elé. A tárlat anyagát az idén tavasszal már bemutatták Pécsen, hiszen összeállította az ottani Janus Pannonius Múzeum, mely köztudottan a felbecsülhetetlen értékű Zsolnay-hagyaték gondozója. A hagyatékban ez a része azonban hosszú évtizedekig el volt zárva a nyilvánosság elől, a Zsolnay-gyár államosításáig is csupán annak házimúzeumban volt megtekinthető. Tudományos feldolgozása is csak az utóbbi években történt meg, a kutatások eredményeinek közzétételét pedig éppen a tavaszi pécsi, illetőleg a mostani budapesti bemutatóra készült, gazdagon illusztrált katalógusnak köszönhetjük.

Ami a gyűjtemény létrejöttének körülményeit illeti, a keleti kerámia iránt komoly érdeklődést tanúsító Zsolnay Vilmos, a gyár másodgenerációs tulajdonosa és felvirágoztatója, a kor európai divatját követve 1887-88-ban közel-keleti tanulmányútra küldte fiát, majdani örökösét, Miklóst, aki tanulmányi céljai mellett a cég üzleti kapcsolatai kibővítésének reményében kelt útra. Utazásá-

nak állomásait ránk maradt német nyelvű naplójának, valamint az út során csatládjának írt — ugyancsak német nyelvű — leveleinek köszönhetően pontosan rekonstruálhatjuk. Hosszabb isztambuli tartózkodás után Bursába és Szmirnába (a mai Izmir) tett kitérővel Ciprusra ment, ahonnan kiindulva a Beirut—Baalbek—Damaszkusz—Jeruzsálem—Jaffa—Port Said—Kairó útvonalat járta be, végül Athénon keresztül, Róma érintésével tért haza. Utazásának egyes állomásain — különösen Isztambulban, Damaszkuszban és Kairóban — tekintélyes mennyiségű és igen értékes kerámiaanyagot vásárolt össze. Így létrejött gyűjteménye — 170 darabos, 16—17. századi oszmán-török falicsempé-kollekció és mintegy 3000 darabot számláló, 9—15. századi fustáti iszlám kerámia-együttes — ha nagyságrendileg nem is, de minősége és összetétele tekintetében felveszi a versenyt a múlt század végén, illetve -fordulóján létrejött nagy európai gyűjteményekkel, főként a londoni múzeumok keleti kollekcióival.

Hála a 2000. január 9-ig nyitva tartó Nemzeti Múzeum-beli tárlatnak, ezúttal nem kell Londonba, Párizsba, Berlinbe, Isztambulba utaznunk, ha az iszlám kerámiaművészet szín pompás remekeit szeretnénk megcsodálni. A kiállított falicsempék, edények, tálak, kerámiatöredékek értelmezésében nagy segítséget jelent a már említett katalógus, Gerelyes Ibolya és Kovács Orsolya kiváló munkája, amely tudományos igénytelenséggel végig az olvasót, illetve a látogatót az iszlám kerámiaművészet történetén, behatóan ismertetve annak sajátos formavilágát, ornamentikáját, az alkalmazott díszítőmunkák, ábrázolások eredetét és szimbolikáját, az egyes termékek előállításának technikáját és a mindennapi életben való felhasználásukat. Részletesen foglalkozik a legfontosabb fazekasműhelyekkel, az „iskolák” teremtő csempékészítő mesterekkel,

nem különben az iszlám kerámiagyártás alap- és színezőanyagaival.

Az épületek, különösen a vallási célt szolgálók belső és külső csempeburkolása hosszú múltra tekint vissza az iszlám művészetben. Isztambuli tartózkodása során az ifjú Zsolnay Miklós elragadtatással szemlélte a Kékcsemet, a Rüstem pasa, a Yeni Valide dzsámik, valamint Nagy Szulejmán és felesége türbéinek csempeborításait, de ugyanígy megnyerték tetszését a damaszkuszi és a kairói mecsetek, a jeruzsálemi Sziklatemplom csempeburkolatai is. Az oszmán-török csempeművészet bölcsője Iz-nik, mely napjainkig élő világhírét a 16—17. században itt működött fazekascsempéknek köszönheti. Elsősorban a szultáni udvar számára készítettek luxus díszkerámiákat, amelyek díszítőmotívumait a II. Mehmed által alapított szerájbeli festőiskola stílusa határozta meg. A damaszkuszi csempék stílusa ún. provinciális oszmán, míg az egyiptomiaké ettől lényegesen eltérő és időben korábbi.

Cikkünknek nem lehet célja a katalógus bevezető tanulmányainak részletes taglalása, ez jócskán meghaladná egy kiállításismertető kereteit. Annnyit azonban el kell mondanunk, hogy a szerzők választ keresnek arra a kérdésre is, miért került a korai iszlám (akkoriban tévesen perzsának nevezett) kerámiaművészet a 19. század végi európai iparművészet érdeklődésének középpontjába. Ez az érdeklődés egyrészt a korszak orientalizmusának tudható be, mely a historizálás egy sajátos válfaja, másrészt a népi díszítőművészet újrafelfedezésének, nálunk a magyarság keleti eredete ekkortájt divatos elméletének is.

Am a keleti kerámiaművészet előtérbe kerüléséből bőven profitáltak a nagy európai kerámia-manufaktúrák, köztük Zsolnayék is. Zsolnay Vilmos lányai, Teréz és Júlia Bécsben tanulmányozták a keleti művészetet és kerámia-tervezésben felhasználták a perzsa és az oszmán-török elemeket. Az építészeti kerámia terén pedig a keleties motívumok felhasználása egybeesett a századforduló magyar építészetének szándékaival, a nemzeti építészeti stílus megteremtésének igényével.

▲ Tasnádi András

Az MTA Filozófiai és Történettudományok Osztálya és az MTBT közös rendezésben „Az Oszmán Birodalom születése” címmel az Akadémia Felolvasótérében, 1999. szeptember 29-én nagy sikerű előadást tartott tagtársunk, *Fodor Pál*, a történettudomány kandidátusa, az MTA Történettudományi Intézete tudományos főmunkatársa. Az előadáson jelen volt Ender Arat, a Török Köztársaság budapesti nagykövete is. Az előadásra az Oszmán Birodalom születésének 700. évfordulója alkalmából került sor.

Energetik Proje ve
Girişim Anonim Şirketi
H-1094 Budapest, Angyal u. 1-3.
Tel.: 218-5555 Fax: 218-5585
E-mail: eroterv@etv.hu

EN GENİŞ KAPSAMDA
ULUSLARARASI BOYUTTA TANINMIŞ
IQnet - ÖQS - MSZT
KALİTE SİSTEMİ
EN ISO 9001 : 1994 KANITTYLA

MÜHENDİSLERİNE HER ZAMAN
GÜVENEBİLİRSİNİZ

TÖRÖK FÜZETEK

A Magyar—Török Baráti Társaság időszaki lapja
Szerkesztőbizottság:

Dávid Géza, Gál Tímea, Puskás László, Szmiló Györgyi
és F. Tóth Tibor

Felelős szerkesztő/Sorumlu redaktör: F. Tóth Tibor
Tervezés, tipográfia: Takács István

Levelélcím/adres: Magyar—Török Baráti Társaság
H-1062 Budapest, Bajza u. 54. Fax: (36-1) 266-30-35.

E-mail: defter@office.mta.hu

HU ISSN 1217-6141

9923993 Akaprint Kft.